

⁶²Baráth Magdolna–Cseh Gergő Bendegúz i. m. 83–84. p. Dr. Gyöngyösi külügyminiszter feljegyzése a Puskin követhetél tett látogatásáról. 1945. május 15.

⁶³INK jkv. B. k. 71. p. Kertész István feljegyzése a németek kitelepítéséről. 1945. augusztus 13.

⁶⁴Uo. A. k. 427. p. Jegyzőkönyv. 1945. május 18.

⁶⁵Ld. a későbbiekben!

⁶⁶Sulyok Dezső i. m. 207. p.

⁶⁷INK jkv. B. k. 71. p. Dr. Erdei Ferenc átiratának tervezete, a „kitelepítés munkaterve” a Szövetséges Ellenőrző Bizottsághoz (ami a belügyminiszter által készített, 1945. augusztus 10-ei minisztertanácsi előterjesztés alapján készült), és 73. p. A Külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztályának feljegyzése a német kitelepítéséről. 1945. augusztus 13.

⁶⁸INK jkv. A. k. 479. p. Jegyzőkönyv. 1945. május 25.

⁶⁹Uo. 510. p. Jegyzőkönyv. 1945. június 8.

⁷⁰Uo. 547. p. Jegyzőkönyv. 1945. június 13. 12. napirendi pont.

⁷¹Uo. 547. p. Jegyzőkönyv. 1945. június 13. 14. napirendi pont.

⁷²Uo. 578–579. p. Jegyzőkönyv. 1945. június 20.

⁷³Uo. 579. p.

⁷⁴Két év, 127–131. p.

⁷⁵Kövágó László i. m. 321–322. p. Szakasits nem vett részt az értekezleten. Utólag is szükségét érezte annak, hogy rögzítse: az SZDP szerint nincs kollektív felelősség a „sváb-kérdés”-ben, nem fogadható el a politikai jogok átmeneti korlátozása anyanyelvi alapon még azok esetében sem, „akik 1941-ben német nemzetiségűeknek vallották magukat”.

⁷⁶Magyar Nemzet, 1996. január 5. Dr. Johann Till: A németek kitelepítése nem volt kötelező.

⁷⁷Szakács Sándor–Zinner Tibor i. m. 112. p.

⁷⁸Baráth Magdolna–Cseh Gergő Bendegúz i. m. 86. p.

MŰHELY

Petrasovszky Anna:

Dinasztikus kapcsolatok alakulása II. Ulászló uralkodásának utolsó éveiben

ISTVÁNYFY MIKLÓS:

„HISTORIARUM DE REBUS HUNGARICIS LIBRI XXXIV...” CÍMŰ MŰVE ALAPJÁN.¹

A magyar jog- és alkotmánytörténet szempontjából Istvánffy Miklós: „Historiarum de rebus Hungaricis libri XXXIV.” című munkája alapvető forrásnak tekinthető. A mű egyes részei újabb adalékokat szolgáltatnak az eddigi állam- és jogtudományi elemzések mellett. Sajátosságát az adja, hogy az Istvánffy által feldolgozott, 1490-től 1606-ig terjedő időszak a trónöröklés szempontjából rendkívül kritikus volt, a szerző pedig, az általa betöltött tisztségei révén, elsődleges forrásokhoz, adatokhoz juthatott hozzá. Emellett jól ismerete a korábbi történetírók munkáinak többségét,² korának legműveltebb személyei közé tartozott. Istvánffy műve erről a korról az első összefoglaló jellegű történelmi munka.³

Mátyás király halála után a trónöröklési rend bizonytalan volt. Mátyás, a koronázási szokásoknak megfelelően, teljes körű legitimációjához a szent koronával történő megkoronázását tartotta szükségesnek. Ehhez vissza kellett szereznie a magyar trónra ugyancsak igényt tartó III. Frigyes, német-római császártól, a neki korábban zálogba adott szent koronát. III. Frigyes

ezt csak úgy adta vissza, hogy az ő trónöröklési igényét Mátyás elismeri arra az esetre, ha törvényes utóda nem maradna. Az 1485: 1. tc. szerint viszont királyválasztáskor a nádoré volt az első szavazat. Az 1485: 2. tc. szerint ráadásul, ha a trónörökös gyermekkorú lenne, annak gyámja mindenkor a nádor lett. A „nemzet” többsége tehát egyetértett azzal, hogy joga van királyt választani. A rendek egyre erősebben nyilvánították ki azt a szándékukat, hogy ha az ország király nélkül maradna, akkor csak magyart választanak királyukká. Ezt a szándékot az 1505. évi rákosi végzésben fogalmazták meg: „valahányszor ezen ország király nélkül leend és semmi férfi ivadék nem marad, csak magyart, csak a Rákos mezején válasszanak az ország rendjei királyukká; ezt határozzuk egyértelműleg mindnyájan a legnagyobbtól a legkisebbig, és a legkisebbtől a legnagyobbig.”⁴ Ennek tükrében szükséges volt, hogy II. Ulászló fia királylyá koronázásakor, annak mintegy feltételeként, hitlevéllel biztosítsa a rendek követeléseinek teljesítését.

Az 1508. évi országgyűlésen Ulászló és a rendek közötti hosszas egyezkedés következményeként tehát megtörtént II. Lajos királylyá koronázása. Ulászlónak sikerült elfogadtatnia a magyar rendekkel fiának, a kétesztendő Lajosnak királylyá koronázását azzal a feltétellel, ha Ulászló lemond arról, hogy Miksa császár legyen a kiskorú II. Lajos gyámja. Ekkor még érvényes volt Mátyás 1485-ban hozott fent említett törvénye.⁵

A koronázási hitlevelet a gyermekkorú Lajos helyett apja, Ulászló adta ki, amelyben Ulászló biztosítja a rendeket: lemond arról, hogy Miksa legyen a gyermek király gyámja. A koronázással mindazon külső és belső zavarokat kívánták megelőzni, amelyek a trónutódlás idején gyakran előfordultak.

A koronázási hitlevél így hangzik: „Mi, Isten kegyelméből Magyarország és Csehország stb. királyai, emlékezetünkbe hozzuk és jelen levelünkkel adjuk tudtára mindenkinek, akit ez illet: miután ismételten megfontoltuk azt, hogy, mivel oly sok és annyi háborúskodás, széthúzás és ártalmas viszálykodás támadt Magyarországon a fenséges és jeles emlékezetű királyi elődök halálával fellépő fiú utódok hiánya miatt, s hogy miféle romlást, pusztulást és veszélyt okozott az ilyenfajta viszálykodás ennek az országnak, s kiváltképpen, ha fi-

gyelemben vesszük, hogy a mi trónra lépésünk alkalmával is mily veszedelmes kül- és belharcok martalékává vált az említett okok miatt ez az ország, annyira, hogy, ha Isten segítségével és hű alattvalóink tanácsával, s hosszas idő alatt tett nagy erőfeszítésünkkel és mérhetetlen költséggel el nem hártottuk volna ezt az országunkra nézve veszéllyel fenyegető viszálykodást, ez az ország kétség kívül végső pusztulásra jutott volna; nem tudunk üdvösebbet, hasznosabbat és alkalmasabb dolgot kigondolni az ország szabadságának, nyugalmanak biztosítása érdekében, valamint a jövőbeli háborúskodásra és válságra okot adó dolgok elhárítására, mint-hogy kedves fiunkat, Lajos herceget, kit véleményünk szerint nekünk a kegyes Isten nem egyedül magunk, hanem ezen ország valamint az egyetemes kereszténység vizsgáltására adott, még életünkben és szerencsés uralkodásunk alatt megkoronáztassuk; ugyanis nemcsak bizton remélhetjük, hanem a józanész is azt bizonyítja, hogy a herceg most történő megkoronázása meg fogja szüntetni mind a külső háborúskodás, mind a belső viszálykodások és egyet nem értések valamennyi okát. Éppen ezért, midőn ezen üdvös szándékunkat és elhatározásunkat a jelen országgyűlés és a megelőző Szent György napot követő huszadik napra összehívott gyűlés rendjei, valamennyi főpapja, bárója és a többi országlakos elé, kiket e célból hívtunk össze, előterjesztettük és kértük őket, hogy a fent említettek miatt és további más fontos okból egyezzenek bele és akarattal támogassák, hogy a nevezett kedves fiunk, Lajos herceg a Szent Koronával megkoronáztassék; ugyanezen főpapok, bárók és valamennyi országlakos, az irántunk mindig is tanúsított töretlen hűségüktől, tiszteletüktől, kiemelkedő odaadásuktól és engedelmségüktől indítva, valamint a mi jótevényjeink iránti hálából készséggel hajlottak kérésünkre és kívánságunkra, és önként elfogadták azt, kérve azonban és tisztelettel a koronázás feltételül kikötve, hogy az ő jövőbeli biztonságuk, nyugalmaik érdekében és figyelembe véve szabadságukat, mivelhogy a mi fiunk, Lajos herceg, aki most még kiskorú gyermek, mind a magunk, mind pedig ugyanezen fiunk nevében ezen ünnepélyes írásunkkal ígérjük meg, hogy mind magunk, mind pedig fiunk meg fogjuk, illetve meg fogja tartani szabadságukban és törvényes jogaikban ezen rendelkezés szerint ugyanezen főpapokat, bárókat, főembereket, nemeseket és az egész országot, valamint ezen főpapok, bárók és valamennyi országlakos számára fenntartott ugyanezen szabadságot és a rendelkezést mások által is megtartatjuk. Ezen kívül, minthogy különféle hírek keringenek afelől, minthogyha Miksa, a római császár öfelsége ezen országra vágnék, s ez irányú szándéka s tettei gyanús színben tűnnének fel, ugyanezen főpapokat, bárókat és valamennyi országlakost hasonló módon ezen írásunkkal biztosítsuk afelől, hogy sem életünkben, sem halálunk után a fent nevezett fiunkat nem adjuk a római császár kezébe, valamint kormányzósága és gyámsága alá, sem más idegen uralkodó hatalma alá, hanem őt itt, ezen országban, ugyanezen főpapok, bárók és a többi országlakos hatalma alá rendeljük kormányoztatás vé-

gett. Így mi, akik ezen fiunk megkoronáztatása által országunknak, Magyarországnak és a többi országnak nemcsak a javát, jólétét, de folyamatos békéjét is kívánjuk, és ilyen módon nem pedig a magunk kényelmét vagy hasznát szolgáljuk, hogy ezen szent és isteni cél megvalósulhasson, királyi szavunkra mind magunk, mind pedig felséges fiunk és valamennyi örökösünk és utódunk nevében fogadjuk, hogy a nevezett törvényeket, azokat minden tartalmával együtt meg fogjuk tartani és minden más, általunk ezen ország előljáróinak, főpapjainak, báróinak, egyéb nemeseinek engedélyezett szabadságot erősen, háborítatlanul és sértetlenül fenn fogjuk tartani, s ugyanígy felséges fiunk, Lajos herceg által, valamint a főpapok, bárók és valamennyi országlakos által álhatatosan, háborítatlanul és sértetlenül be fogjuk tartatni, a szerint, amint ezt ugyanezen főpapok, bárók, s valamennyi országlakosunk, valamint azok örökösei és összes utóda a maguk részéről királyi felségünk előtt megfogadták. Megfogadjuk továbbá, hogy ugyanezen fiunkat, miként ezt már fentebb előre bocsátottuk, sem életében, sem halála esetén nem adjuk a fent nevezett római császár, sem pedig más idegen uralkodó neveltetése, uralma, vagy kormányzása alá, hanem őt ezen Magyarországon az ország főpapjai, bárói, előljárói és nemesei kezénél hagyjuk és semmi szín alatt hatalmuk alól kivonni, vagy mások által kivonatni nem engedjük, hanem emellett biztosítjuk a főpapokat, bárókat és a többi országlakosunkat, hogy midőn a fent nevezett felséges herceg, a mi fiunk el fogja érni a felnőtt kort, ő is hasonlóképpen meg fogja tartani a nevezett szabadságjogokat, és köteles lesz királyi szavára megfogadni. Másrészt pedig, ne is adassék át neki a királyi hatalom, amíg meg nem ígéri, hogy a mondottakat meg fogja tartani. Ezek megtartására mind fiunkat, Lajos herceget, mind utódainkat és valamennyi örökösünket kötelezni fogjuk, s mindezek hitelül és tanúsítása képen függő pecsétünkkel megerősített levelünk kiadása által biztosítjuk ugyanezen valamennyi rendet és országlakost.¹⁶

Istvánffy a rendek e feltételéről részletesen nem szól, és csak röviden említi Ulászlónak a gyermekkorú Lajos helyett tett koronázási esküjét is. „Fia helyett, aki kisgyermek kora miatt a szavak kezdetét volt képes csak kimondani, az atyja fogadta esküvel szokás szerint, hogy az ország szabadságait megtartja, s határait nemcsak megőrzi, de azokat ki is terjeszti.”¹⁷ A továbbiakban a gyermekkorú király felügyeletéről ír: „Miután Székesfehérvárott ezek megtörténtek, [Ulászló] visszatért Budára, és ott gyermekei, Lajos és Anna számára a sajátjától elkülönített udvart állított fel külön szolgálkkal, akiknek előjárójuként Istvánffy Istvánt⁸, , rendelte: mégpedig úgy, hogy minden dologban, a neveltetés kérdésében is, a végső döntés Bornemisszától függjön.”¹⁹

A koronázási hitlevél alkotmányos szempontból az egyik legjelentősebb koronázási tényező, amely az eskü mellett a jogrend fennmaradásának fontos biztosítója volt. Ebben a király oklevél formájában, írásos ígéretet tesz azon jogokról, amelyek érvényesítését kiemelkedően fontosnak tartja. Az első ilyen oklevél

III. Béla koronázásakor, 1172-ben született, amely az esztergomi érsek koronázási jogát rögzítette, szemben a kalocsai érsekével.¹⁰ Ezt követően az 1222-es Aranybulla képezte a későbbi koronázási hitlevelek tartalmának alapját, főként azért, mert ennek záradékában a rendelkezéseit megszegő királlyal szemben a rendek és a nemzet ellenállási és ellentmondási joga – *ius resistendi et contradicendi* – is megfogalmazódott. A rendek az Aranybullában látták jogi helyzetük biztosítékát, ezért a későbbiekben méltán várták el a királyoktól e szabadságlevél megerősítését, amely a koronázási szertartás alkalmával és ahhoz köthetően történt. Így vált a koronázás egyházi szertartása egyre inkább közjogi aktussá. Ebben fokozatosan előtérbe kerültek a rendi érdekek a hatalom gyakorlása terén.¹¹ II. Ulászló a saját és fia, II. Lajos nevében kiadott hitlevelében lényegében a rendek által kiharcolt és rögzített jogokat erősíti meg. Mivel II. Lajos megkoronázásának a rendek részéről előfeltétele volt a fia nevében kiadott, és fent említett tartalmú hitlevelével, ezért Ulászlónak a saját és az utóbbi hitlevelben foglaltaktól eltérő törekvései az ország belső egységét erőteljesen megbontották.

Ulászló végül megszegte az ország rendjeinek, fia koronázásakor tett fogadalmát és fia gyámjává Miksa császárt nevezte ki, bár nem egyedül, hanem X. Leó pápával és Ulászló testvérével, Zsigmond lengyel királlyal együtt. Istvánffy ennek előzményeként Ulászló és a magyar rendek közötti feszült viszonyról ír. Az Ulászló ellen szegülő magyar főurak közül is Szapolyai János, szepesi gróf és erdélyi vajda tűnt ki, akinek hívei közt találjuk többek között Istvánffy elmondása szerint Werbőczy Istvánt és Szobry Mihályt. Ulászló pártján csak Bornemissza János és az esztergomi érsek áll.

Istvánffy mintegy Ulászló koronázási esküjének megszegése igazolásaként a fentieket a következőképpen mutatja be: „*a szepesi gróf, egyszersmind vajda, korábban is híres és nagytekintélyű ember, egyre nagyobb hírnévre kezdett szert tenni, a magyarok pedig személyében látták biztosítva minden reményüket. Egyedül őt, aki a kemény hadakozást okosan felvállalta s a lehető legnagyobb szerencsével véghez is vitte, tekintették ősi szabadságjogaik helyreállítójának, míg a többi, idegen vérrrel és küzdelemmel nyert győzelem dicséretét irigységből leszólták, azokat méltatlanul maguknak tulajdonították. A király viszont ritka módon, békés nyugalomban, hadakozásra késedelmesebben, mint ahogy azt a veszély megkívánná, palotájában mulatja az időt. Ezzel szemben a vajda a bajok elhárítására és a köz oltalmazására minden alkalommal serényen vigyáz, ezért, a köz érdekében tett korábbi és jelen jócselekedetei miatt, valamint a fejük felett fenyegető veszély elhárításáért ők méltán és jog szerint a legfőbb hatalommal való felruházással tartoznak neki. Efféleket és ehhez hasonlókat adott elő a tudatlan és feslett erkölcsű köznép maguk között és nyilvánosan is, egekig magasztalva a vajda szavait és tetteit. Iránta nagymértékben elkötelezett barátai voltak többek között Werbőczy István, az ország bírója, valamint Szobry Mihály az ország ügyeiben ítélkezői tanács tagja. Mindketten pártosko-*

dók, nyelvükre, erkölcsükre és hűségükre nézve megvesztegethetők és féktelenek, akik midőn ezen zavaros új dolgokban kedvüket lelték, a többség akarátát a vajda számos erénye, nagy vagyona és bőséges adakozása felemlegetésével, amerre akarták, arra hajlíthatták, miközben a király emberei közül senki ellenállásába nem ütköztek. De a vajda is, nem nélkülözve az éles elmét, szívélyes beszédével, híveihez való nyájas közlekedéssel, tekintélyéhez és hírnevéhez méltó gazdagságával, titkos adományaival és más efféle mesterkedésekkel igyekezett segíteni a saját pártján állókat. A király oldalán Bornemissza János, élemedett korú bölcs aggastyán, [Bakócz] Tamás esztergomi érsek és még néhányan a királyi tanácsbeli rendből valók álltak, a tőlük telhető módon támogatva a királyt. De ebben az időben az esztergomi érseki méltóság nemcsak, hogy nagymértékben elvesztette tekintélyét, hanem mérhetetlen gyűlöletnek, irigységnek, sőt veszedelemnek volt kitéve, mert csaknem mindenki az esztergomi érsek, semmire tekintettel nem lévő dicsőségvágyának tulajdonította ennek az iszonyatos beháborúnak okát és kezdetét. Éppen ezért rosszindulattól és cselvetésektől tartva, a katonai őrség létszámát megkétszerezve, Esztergomban maradt. Mindezekről Ulászló a legbiztosabb jelentésekből értesült, de ő ezeket, mint ahogy megannyi más dolgot is, egyszerű hallgatással elméjében semmibe vette. Történet pedig azokban a napokban, mikor is az október havára összehívott országgyűlés ideje közeledett, és az ország különféle részeiből már összesereglettek, hogy hajnalban, még szürkületkor, mikor a király éppen misén vett részt, ismeretlen emberek a király hálólhelyét célba véve, két puskából ólomgolyókat lőttek ki, arra számítva, mint ahogy hihető is, hogy a király ott tartózkodik; ez a szörnyű gaztett viszont nem maradt titokban, ugyanis az ablak üvegei nagy csörömpöléssel összetörttek, és a golyók a falba fűrődtek, A gaztett elkövetői, bár nagy erővel keresték őket, sohasem kerültek kézre. A gyanú a vajda embereire terelődött, ám ezt nem támasztotta alá alapos bizonyíték. Ily rettenetes gaztetten felindulva a király magához hívatta az érseket és [Bornemissza] Jánost, nekik ajánlva a maga és gyermekei épségét, és a felől tudakozódik, hogy miképpen állíthatná helyre és erősíthetné meg saját tekintélyét. Melyre ők, mint mondják, azt felelték: ők úgy látják, hogy neki szigorral s azon néhányukkal szemben, kik szabadságuktól magukat elragadtatva nagy kevélységre vetemedtek, büntetéssel és megtorlással kellene fellépnie, hacsak nem akarná azt, hogy a vajda tekintélye még nagyobbá váljék. De mivel szelíd természetű volt, s jellemével semmilyen jeles és merész tett nem fért össze, tudniillik mint aki úgy gondolja, hogy a legnagyobb büntettek elkövetése miatt is meg kell kegyelmezni; hogy röviden, amit vélnek, előadják, miszerint is neki nagyobb gondot kellene fordítania arra, hogy törekedjék a maga és gyermekei számára barátokat és rokonokat szerezni, akikben öregségére vigaszt, gyermekei számára pedig biztos oltalmat találhat, mielőbb lépjen sógorságra Miksával a köztük elkezdett kölcsönös házasságkötések által, mely ezen egy dologgal a legalkalmasabb módon gondoskod-

hatna arról, hogy hogyan térjen ki ellenfelei elől és hogyan kerekedhetne feljükk. Hogyha öccse Zsigmond, bár hozzá adták feleségül a vajda hűgát, csatlakozna tanácsosai közé, amit, úgy gondolnak, ő rendkívüli bölcsessége folytán és bátyja iránti szeretetből szívesen megtenne, akkor végül is valamennyi cselvetés távoltartására, a nyugodt élet folytatására minden egyéb dolog szabadon rendelkezésre állna.”¹² Szapolyai János a parasztfelkelés leverésével rendkívül nagy tekintélyt szerzett magának. Ulászló 1514-ben ismét súlyosan megbetegedett. Felmerült a lehetősége, hogy az ő halála esetén kormányzót kell választani, mivel fia akkor még csak nyolc éves volt. A legnagyobb esélyesnek Szapolyai Jánost tekintették. Emellett rokoni kapcsolatba is került a királyi családdal azáltal, hogy Ulászló testvére Zsigmond, lengyel király feleségül vette nőtestvérét, Borbálát. Befolyását ezzel is növelve, kivívta a többi főúr irigységét, mellyel szemben ő igyekezett közeledni a középnemességhez, bár a főurak között is voltak tekintélyes támogatói. Ulászló tanácsadója Bornemissza János még 1491-ben Mátyás király ellen Miksához pártolt, de visszatérve kegyelmet nyert. Így nem meglepő, hogy Ulászlónak a Miksával való sógorságot javasolta. Bakócz Tamás, esztergomi érsek népszerűsége nagymértékben csorbult. Szapolyai János befolyásának elensúlyozására ő is a Miksával való családi kapcsolat kiépítését javasolta Ulászlónak. Istvánffy szerint a fentiekben túl nem csak a király tanácsadói készítésével magyarázható Ulászló későbbi, hitlevelébe foglaltaktól eltérő szövetsége Miksával, hanem bemutatja a királyi tekintély mélypontra süllyedését azzal, hogy említést tesz az Ulászló elleni merényletről, és arról, hogy a tettesek ismeretlenek maradtak.¹³

A továbbiakban Istvánffy a Miksa és Ulászló gyermekei és unokái között létrejövő házassági szerződések előkészítését illetve megkötésének körülményeit mutatja be: „Miközben Ulászló ezekről nagy buzgalommal tanácskozott, alkalmas időben Budára érkezett a császár követeként Cuspinianus János, hogy örömét fejezze ki a keresztes parasztlak fölött szerzett győzelem miatt, s hogy a kölcsönös, a rokonság kötelékével megerősített frigyét, melyet ő még a megelőző időkből János, egykori váradi püspök közreműködésével kezdeményezett s az ő tanácsára kötötték meg, sikerrel kieszközölje. A császár nevében kéri pedig, hogy legyen megjelölve az erről való tárgyalás időpontja és helyszíne, amelyre mindketten egybe gyűlnének, s megtárgyalva az ügyet, melyről annyi éven át hallgattak, véghez vigyék”... „Ezért miután [Ulászló] ugyanazokkal közölte a dolgot, s a tanácsba hívta öccsét is, Cuspinianust elbocsátja, kijelentve azt, hogy számára semmi kívánatosabb dolog nem történhetett volna, mint az ő idejövetele és a házasságról szóló szerződés véghezvitelének megemlézése. Miksától pedig azt kíváná, s mivel ehhez felette ragaszkodnék, hogy öccse Zsigmond a tárgyalások és a megegyezés alkalmával legyen jelen, s megszüntetvén a köztük lévő kölcsönös gyűlölködést, melyet eddig az oroszok, Zsigmond ellenségének barátságáért tartott fenn, legyen kedvére a vele való megbékélés.

Hogy mikor s hol tartsák a megbeszélést, ebben a kérdésben magát teljes mértékben átengedi Miksa elhatározásának és akaratának, feltéve, hogy ebbéli döntését nem kívánja sokáig halasztatni. Cuspinianus Budán nem sokáig időzve, azokról, melyeket végbe vitt, jelentést tett Miksának, akitől a következő válasz érkezett: ő ebben az időben a vindelicusok tartományában lévő Augustában, a Római Birodalom gyűlésén foglalatostkodik, mindazonáltal Bécsbe fog jönni a negyvennapos bójtra. A továbbiakban Zsigmond felől, akiért Ulászló ily mértékben közbenjárt, ne aggodalmaskodjék, ugyanis őt készséggel és jóakarattal fogja kegyeibe fogadni, s őt rendre testvéreként fogja számon tartani. Mindezeket pedig Cuspinianus, Miksa levelének átadásával együtt, jelentette Ulászlónak. Zsigmond, bátyja kérésére Litvániából – ahol éppen ekkor az oroszokkal való hadakozás végett, feleségével, Borbála királynéval, az erdélyi vajda hűgával, tartózkodott – Krakkóba jött, ahová Ulászló elküldte hozzá csehországi kancelláriusát, Sterenberg Lászlót, aki arra kérte őt, hogy az említett küldetéssel szemben ne viseltessen ellenérzéssel és a szövetség megkötésénél legyen jelen. Mely felkérést ő, valószínűleg bátyja iránt érzett testvéri szeretetből, elfogadta, jöjjön tanácsosai közül sokan azt javasolták, hogy mentse ki magát, és ne higgyen Miksának, még ha meg is békélne vele, sem pedig barátsága ígéretének. Ezért Zsigmond a királyi udvari kíséretén felül, ezeröttszáz, pompásan felékesített lovassal együtt, Morvaországon keresztül március elejére a magyarországi Nagyszombat városába érkezett. Ahol őt, érkezésekor elébe menve Brandenburgi György, őgróf, mindkét király nővérének Zsófiának fia és Szatmári György pécsi püspök, ugyanakkor magyarországi királyi kancellár, bátyja nevében, méltóságának kijáró tisztelettel fogadta, és onnan Pozsonyba kísérték, ahová Ulászló már gyermekeivel együtt kevéssel ezelőtt megérkezett, s fiával, az akkor éppen kilenc esztendőes Lajossal az ő köszöntésére a városon kívülre érkezett, s szoroson és szívélyesen megölelve a szálláshelyére vezette. Több napot is eltöltött már Pozsony városában az igen tekintélyes nemzetségből származó két királyi fivér, várakozva a császár érkezésére, némelykor igen nagyfontosságú dolgok felől komoly tanácskozást folytatva, némelykor pedig pihenés képen játékokkal és látványos szórakozással töltve el az időt. Eközben Lang Mátét, gurkeni püspököt és szentangyali érseket, aki a császárnál kiváltképp kegyben állt s neki minden dologban legfőbb tanácsadója volt, a császár a királyokhoz Bécsbe küldte, aki ezután Pozsonyba ment. Jelentette, hogy a császár nemsokára megérkezik és, hogy azért küldték előre, hogy a császár késedelmét kimentse; ha pedig a királyok úgy látják jónak (s hogy ezt az időt és hosszabb ideig tartó várakozásukat valamiféle foglalatossággal eltöltésük) készüljenek írások a szövetségről és a házasságkötésről, és ezeket küldjék meg elolvasásra a császárnak. Ezek megtörténte után a gurkeni érsek áprilisban visszatért Bécsbe, az írásokat pedig Rogendorff Vilmossal, aki a gyorsaságra tekintettel váltott lovakkal, négy nap alatt tette meg ezt az elég nagy utat,

Augustába küldte a császárhoz.” ... „Míg a királyok nehezen viselték az unalmas várakozást, a gurkeni a folyón lehajózva, május havában ismét Pozsonyba érkezett, s közölte, hogy ők, a császár igen fontos dologgal való elfoglaltsága miatt, egyelőre nem járhatnak eléje, de a frigy- és házasságkötésről szóló írásokat aláírásával ellátta, s kérné őket, hogy ők maguk is aláírásukkal szentesítsék azokat és az ő késleltetett érkezését viseljék türelemmel, ő pedig azon lesz, hogy a hátralévő rövid időt kölcsönös beszélgetésükkel és társalgásukkal a lehető legkellemesebben töltsék el. Megcselekedték ezt a királyok és az érseket gazdagon megajándékozva, elbocsátották. Az érsek távozása után az egész május és június hónap a császárra való várakozással telt el sűrű levélváltások által nyújtva biztos reményt eljövetele felől, míg végül is július tizedikére megérkezett Bécsbe. A királyok nyomban úgy döntöttek, hogy három-három, a főrendekből kiválasztott követet küldenek hozzá. Ulászló Szatmári Györgyöt, pécsi püspököt, magyar és Sterenberg Lászlót, cseh kancelláriusokat, testvére Zsigmond pedig Lubranci Jánost, Poznan püspökét, Gorka Lukácsot, Lengyelország kormányzóját és Sidlovics Kristófot, kit nem sokkal ez előtt nevezett ki Lengyelország királyi kancelláriájának élére. Ők még aznap Bécsbe indultak, és a császárt György szószóló által köszöntötték és előadták, hogy a királyok örömeiket fejezik ki visszatérése alkalmából és már régóta arra várnak lankadatlanul, hogy mi a szándéka az elkövetezőkre nézve? Nekik a császár Motta Péter – ahogy a teológiában szokás nevezni – spanyol licenciátus által kevés szóval azt válaszolta, hogy igen kedves számára a királyok ily közeli jelenléte, és ezután nemsokára követeket fog küldeni, akik világossá fogják tenni előttük az ő kívánságát és szándékait. Ezt követően harmadnapra Pozsonyba érkező követek a császár nevében azt kérték, hogy a királyok Bécsbe menjenek, és a szálláshelyek megosztásával a nagyobb kényelem kedvéért külön-külön, Ulászló Pruckba, Zsigmond pedig Hainburgba, ausztriai városokba vegyék útjukat. Ezután pedig megjelölték azt a környékbeli pontos helyet, ahol a császár irántuk való szeretete és tisztelete jeléül elébük menve fogadná őket. A követek feje a Brunswick hercegi családból származó Kristóf, brémai érsek volt, s mellette a követségben Vilmos bajoriai hercegen, a császár húgának fián kívül, volt számos más, egyéb helyről származó igen híres és nagytekintélyű férfiú. A királyok egyetértve azzal, amit a császár követői útján kért tőlük, a különböző utakon az előírt helyre korábban odaérkeztek, s nem sokat várva magára, a császár is ugyanezen helyen megjelent. Egyformán, mindhárom nemzet részéről, nagyszzerűen feldíszített és felszerelt lovas és gyalogos hadakat lehetett látni a nyílt mezőn, egymás csodálatát előidézve a fegyverekkel, lovakkal és mindenféle, hadakozásra mindenben alkalmas felszereléssel, annyira, hogy akik jelen voltak saját maguk tanúsíthatták, hogy ettől szebb és látványosabb dolgot még soha sem láttak. Késedelem nélkül a császár mindenek előtt Ulászló gyermekeit, Lajost és Annát, ezután Ulászlót, majd végül Zsigmondot kiváltképpen szerete-

te jeléül rendkívül szívélyesen fogadta, és a gurkeni érsek által kérni kezdte őket, hogy tartsanak vele együtt Bécsbe. De míg Ulászló ebben a dologban, a jelen lévő saját emberei tanácsára, keményebbnek mutatkozott, mivel álnokságtól tartott, Zsigmond király minden aggodalmat könnyedén elhárított. Ő ugyanis semmiben sem ellenkezik a császárral, sőt kész oda menni, ahová a császár parancsolja, és bátyjának is azt tanácsolja, hogy ugyanezt tegye. Zsigmond ezen hajlandósága szerfelett kedves a császár előtt, olyannyira, hogy kijelentette: az ő jóakarataról soha nem fog meglepedkezni, és úgy fog cselekedni, hogy Zsigmond sosem bánná meg törtetlenül belé vetett reményét és bizodalját. Másodnapon tehát Bécsbe érkeztek, és a császár a nagyszámú vendégsereget, a lehető legméltóbb elbánásban részesítette, július 22-én, Szent Mária Magdolna napján, a híres Szent István dómba vezette. Itt [Bakócz] Tamás, esztergomi érsek Máriát, a császár fiától, Fülöptől származó unokáját, a szokásos szertartás szerint eljegyezte Lajossal, Ulászló fiával. A császár viszont ünnepelesen ígéretet tett arra, hogy Annát, Ulászló lányát Károlyhoz, de legalábbis Ferdinándhoz, kik mindketten az előbb említett Fülöp fiától származó unokái, feleségül adja, mindkét részről olyan törvényes egyezség mellett, hogy ha Lajos nemzetsége történetesen kihalna, Magyarország jogos örökség képen a császár azon unokájára s gyermekeire szállna, aki Annát majd feleségül veszi.”¹⁴ A nagy diplomáciai tapasztalatokkal rendelkező Istvánffy a Jagelló és a Habsburg-ház közötti dinasztikus házasságkötések és az ezzel együtt járó szerződések létrehozásának körülményeit részletesen írja le. Érzékelhető a leírásból Miksa diplomáciai ügyessége, az, hogy a kérdés megoldását – közbenső taktikus lépésekkel – miként fordítja a saját célja biztos elérésének elősegítésére.

„Míg ezek történetek, Perényi Imre nádorispán, mely méltóság a legtekintélyesebb, s mint korábban már említettük, a királyéhoz legközelebb áll, szörnyű fájdalmas köszvénytől szenvedve, kénytelen volt Pozsonyban megállni. Amint értesült a császárral kötött sógorságról és arról, hogy a trónutódlás joga a császár unokáira szállt át, vagy titkos hatalomvágytól vezetve, vagy a vajda készletére, vagy mert úgy vélte, hogy ennek így kell történnie, pedig sem lóra szállni, sem pedig gyalog járni nem volt képes, végig a város piacain és utcáin kocsi-val körülvitetvén magát, az ország lakossága és rendjei nevében, mint nádor, akinek ez tisztsége és hivatala szerint kötelessége, fennhangon hirdette, hogy a császár és a király által kezdeményezett azon szerződéseknek, melyek szerint Magyarország idegenekre szállna, ellentmond, és ezt, a különféle emberekből e látványosságra összeverődött nép előtt többször megismételte, ezek után a Dunán Budára hajózott le. Amint császár és Ulászló tudomást szerzett erről a dologról, ez nem kis felháborodást és aggodalmat keltett bennük, attól tartva, nehogy ez az idő multával nekik és unokáiknak kárakra legyen. Ezért Ulászló, a császár tanácsára és utasítására magához hívatta a nádort, és hosszas beszéddel, szemrehányással illette alkalmatlan cselekedete

miatt, hogy azokat az új és méltányos dolgokat, melyeket ő a saját maga és gyermekei tekintélyének megóvása érdekében nagy fáradsággal és komoly költségek árán tett és előrelátó megfontolással igyekezett véghezvinni, a nádor személyes hatalomvágya vakmerőségében gyalázatosaknak vélte, és komoly ürügyet szolgáltatott a pártoskodásra való felbujtásra mind a jelenre, mind a jövőre nézve valamennyi nép körében. Így tehát ő azt akarná, hogy a nádor megfontolva a dolgot, az általa kezdeményezett cselekményeket vonná vissza, és ne vonakodjék neki és övéinek a visszavonásról tüstént írásos fogadalmat tenni. De a nádor a természetétől fogva beléoltott kevélysége folytán egy hajszálnyit sem akart engedni megkezdett tervéből, és felfuvalkodott elméjével, hajthatatlanul, öfelsege királyi tekintélyétől egyáltalán nem tartva, hozzátette, hogy ő az elkövetkező országgyűléseken is kész megvédeni az ő nemes nemzetének egyetemes szabadságát, ha másképpen elejét venni ennek nem képes, nyilvánosan tett ellentmondó nyilatkozatával; s nem is vonakodna ezt megtenni, ha hazájának és országának, az iránta érzett jóindulatából, kegyes és tisztességes halállal kellene fizetnie, mivel nyilvánvaló, hogy öregsége és betegségei folytán elgyengülve, hosszú életet már nem remélhet a maga számára. Amint ezek a császár tudomására jutottak, őt sokáig nyugtalanságban tartották, azon gondolkodván, hogy miféle módokon és mesterkedésekkel lehetne a nádort megnyerni és a saját pártjára állítani; Ulászló és a császár közötti sűrű levélváltás és követküldés, valamint kölcsönös tanácskozás mellett azt határozták, hogy meg kellene kíséreni elméjét és adománnyal és ajándékokkal beleegyezését megnyerni. Miután így döntöttek, Ulászló Sáros várát, mely magas hegyen áll és a magasról a szomszédos Eperjes városára néz, ígérte neki jogos örökség képen, valamint azt, hogy a császárnál el

fogja érni (ez volt az elsődleges és fő oka ennek az adomány-ajánlatnak), hogy jóakarátának még jobban megmutató jeleként, tekintélyesebb címeikkel és méltóságokkal illetve őt, a jövőben szent római birodalombeli fejedelemnek és Sáros vára hercegének fogják nevezni. Mely dolgok Imre akarátát, meggondolatlan lévén, arra bírták rá, hogy kijelentette: a bécsi frigykötést és szerződést saját nevében igen, de mint nádorispán soha nem fogja aláírni. De a fejedelmek úgy vélték, ha a megígérteteket neki megadnák, abból az következne, hogy a nádor a dokumentum aláírása tekintetében hatalmukban lenne, és akkor Sáros várát neki adományoznák. Amíg viszont a hivatalos írások és dokumentumok a császári hivatal által elkészültek és hozzá megküldték volna (melyekről eléggé ismert volt, hogy azok pedig elkészültek, időközbeni halála miatt viszont hozzá még sem küldték meg) súlyos betegségbe esett és nem sokkal ezután Budán meghalt.¹⁵

Istvánffy szemléletén az uralkodóházhoz való viszonya és rangos udvari tisztségeiből fakadó szerepének hatásai érzékelhetők. Bár az uralkodóházak közötti megállapodást, és az azt ellenzőket előnytelen színben tünteti fel, részletesen ír azokról a körülményekről, amelyek azt mutatják, hogy az ország feletti hatalom megszerzése érdekében milyen célratörő lépések történtek. Perényi Imre nádor fontosabbnak tartotta a hitlevélben foglaltak betartását a dinasztikus kapcsolatok építésénél. A nádor nyílt ellenállása előzménye annak, hogy II. Ulászló 1516 évi halála után, 1517 tavaszán megtartott országgyűlésen az egyebegyűlteket vitatják II. Lajos gyámjainak, Miksa császárnak és Zsigmond lengyel királynak beleszólási jogát az ország ügyeibe. Mátyás halálát követően az ország életében a dinasztikus törekvések nagyobb hangsúlyt kaptak, mint az erősödő török veszedelemmel szembeni nemzeti ellenállás.

Jegyzetek

¹ A szövegben lévő idézeteket, latin nyelvű forrásokból, a szerző fordította.

² Gunst Péter: A magyar történetírás története. (Csokonai Kiadó, Debrecen, 2000. 112-113. p.)

³ Petrasovszky Anna: Adalékok a királyi jogállás történetéhez 1490 és 1516 között. (Istvánffy Miklós: De rebus Ungaricis című műve alapján). Sectio Juridica et Politica. Tomus XX/1. (2002. 119-125. p. Miskolc University Press.)

⁴ Ladányi Gedeon: A magyar királyság alkotmánytörténete a szatmári békekötésig. I. kötet. (Kiadja: ifj. Csáthy Károly Debrecen, 1871. 383. p.)

⁵ 1485. évi 2. törvénycikk: "Másodsor: ha valamely király kiskorú örökösöt hagyja maga után, nádor tisztnél fogva, mint az ő gyámja tartozik és köteles ötet apai országaiban és uradalmában megtartani és hűségesen megvédelmezni. I. § Amely nádornak időközben, míg az örökös felseledült korát eléri, ennek összes alattvalói és országlakosai éppen úgy tartoznak engedelmeskedni s magukat minden dologban alárendeli, mint valódi uruknak és királyuknak." Corpus Juris Hungarici, Magyar Törvénytar 1000-1526. évi törvénycikkek (Budapest, Franklin-Társulat, 1899. 399. p.)

⁶ „Nos Wladislaus, Dei gratia Rex Hungariae, et Bohemiae etc. Memoriae commendamus, temore preaesentium significantes, quibus expedit universis: quod cum nos saepenumero animo revolvissemus, quot, et quanta bella, discordiae, et perniciosae dissensiones, post mortem, et obitum Serenissimorum Regnum

Hungariae Praedecessorum nostrorum divae memoriae ob defectum, et crentiam Regiae Masculinae Sobolis, ..." Vestigia comitiorum apud Hungaros ab exordio regni eorum in Pannonia, usque ad hodiernum diem celebratorum. (Edidit Martinus Georgius Kovachich Senquiciensis. Budae, Typis Regiae Universitatis, 1790.)

⁷ „Pro filio, qui per aetatem nondum prima verborum initia balbutire poterat, pater iusiurandum de more praesistitit, servandis regni immunitatibus, et finibus non solum regundis, sed etiam ampliandis." Nicolai Istvanfi Pannonii: Historiarum de rebus Ungaricis libri XXXIV. (Nunc primum in lucem edidit Coloniae Agrippinae. Sumptibus Antonii Hierati Anno M.DC.XXII. Liber VI. 58. p.) (Továbbiakban: Nicolai Istvanfi)

⁸ Istvánffy István a szerző nagyapja, 1474-ben harcolt a lengyelek ellen Boroszlónál, 1494-ben az erdélyi sóaknák gondviselője, 1505-ben Baranya vármegye követe a rákosi országgyűlésen. 1508-ban Ulászló őt nevezte gyermekei Lajos és Anna nevelőjéül. Ld. Nagy Iván: Magyarország családai czímerekkel és nemzékrendi táblákkal. Ötödik kötet. (Pest, 1859. Kiadja Ráth Mór. 258. p.)

⁹ „Absolutis Albae rebus Budam reversus est, atque ibi liberis suis Ludovico et Annae aulam separatam a sua, et peculiaries ministros instituit; quorum praefectum Stephanum Istvanffium /.../ constituit; ita tamen ut summa rerum omnium et educationis penes unum Bornemissam, /.../ relinquatur;" Nicolai Istvanfi: Liber IV. (58. p.)

¹⁰ Bartoniek Emma: A magyar királykoronázások története. (Budapest, 1987. A Magyar Történelmi Társulat kiadása 54-57. p.)

¹¹ Eckhart Ferenc: Magyar alkotmány- és jogtörténet. (Budapest, 2000. Osiris Kiadó. 30-31. p.)

¹² „Scepusiensis comes, idemque vaivoda, magnus et clarus antea, maior et clarior haberi coepit: spesque omnes Pannoniorum in eo sitae esse videbantur, hunc solum asperrimo bello prudenter suscepto, et felicissime confecto pristinum libertatem eis restituitse praedicabant, ...” Nicolai Isthvanfi: Liber VI. (76-77. p.)

¹³ Kulcsár Péter: A Jagelló-kor. (Gondolat Kiadó. 1981. 151-156. p.)

¹⁴ „Dum de his Uladislaus anxio animo consultat, oportune Budam

venit missus a Caesare Iohannes Cuspianus, tum victoriam de crucigeris agrestibus partam gratulaturus, tum ut de mutuis foederibus, propinquitatis vinculo confirmandis, coepta iam pridem superioribus annis per Iohannem olim episcopum Varadiensem consilia atque pacta bono fine terminaret. ...” Nicolai Isthvanfi Liber VI. (77-79. p.)

¹⁵ „Quae dum agerentur, Emericus Perenius Palatinus, quam dignitatem supremam esse regiaequae proximam supra dictum est, saevissimis articularum doloribus vexatus, Posonii subsistere erat coactus....” Nicolai Isthvanfi Liber VI. (79-80. p.)

Babják Ildikó:

Az adásvétel néhány sajátos esete a vizigótok jogában

A VIZIGÓT JOGFORRÁSOKRÓL

A szakirodalom *Leges Visigotorum*ként jelöli összefoglalóan mindazokat a jogforrásokat, amelyek a nyugati gót jog különböző formában megjelent feljegyzéseit tartalmazzák. A legrégebbi ránk hagyott nyugati gót jogi szöveg az ún. *Codex Euricianus*,¹ amelyet a ZEUMER által megalapozott uralkodó nézet Eurik királynak (466–484) tulajdonít. Ez valamikor 469 és 476 között keletkezett, és egy VI. századi párizsi palimpsestben töredékesen maradt csak fenn: a szövegrészlet a 276. fejezettel kezdődik és a 336. fejezettel végződik.² Jelen munka szempontjából a „De commendatis vel commodatis” cím alatti 278–285. fragmentumok és a „De venditionibus” cím alatti 286–304. fragmentumok kerülnek figyelmünk középpontjába, amelyek szerencsés módon – bár töredékesen – fennmaradtak.

A vizigótok között élő római eredetű lakosság jogainak kodifikálására 506-ban került sor, amelyet szokás ugyan *Lex Romana Visigothorum*ként emlegetni,³ de leginkább a szankcionáló II. Alarich királyról (487–507) *Breviarium Alarici* vagy *Breviarium Alaricianum* név alatt ismert. Ez az első nagyobb római jogi összefoglaló jellegű joggyűjtemény, és nem pusztán azért jelentős, mert még a jusztinianuszi kodifikációt is megelőzte, de több későrómai császári rendeletet továbbított az utókornak.⁴

Leovigild vizigót király (568–586) is bocsátott ki jogi rendelkezéseket, – ezt Sevillai Isidor tanúsítja – de ezek nem maradtak ránk.⁵ Az a tény is valószínűsíti Leovigild szabályalkotását, hogy egyik utódja, Rekisvinth király (653–672) 654-ben kiadott két olyan jogi összefoglalást tartalmazó kéziratot, amelyben 319 rendelkezést „antiquaként,” régiként jelöl meg, és eredetüket Leovigildre vezeti vissza. A gótok és a rómaiak jogának kettősségét tehát Rekisvinth számolta fel azzal,

hogy a 654-es toledói zsinaton egységes törvénykönyvet bocsátott ki, amely már a királyság összes lakosára érvényes volt, származástól függetlenül.⁶ Rekisvinth ezzel hatályon kívül helyezte II. Alarik törvénykönyvét és a jog személyszerűségének (*ius personale*) elve „egy csapásra” területi elvvé alakult át a Vizigót Birodalomban.⁷ A két kéziratban fennmaradt összefoglalás egyébként két név alatt „fut” a szakirodalomban,⁸ van ahol *Lex Visigothorum*ként,⁹ van ahol *Lex Visigothorum Reccesvindianaként*,¹⁰ legtöbb esetben pedig *Liber iudiciorum*ként, azaz Határozatok könyveként bukkan fel. (Cikkem során magam ez utóbbi megjelölést alkalmazom.) A mű régebbi és újabb királyi törvények csoportjaira tagolódik, ezek közül a régebbiek köre – „Antiquae” (*Antiquae emendatae*) megjelöléssel¹¹ – Leovigild király törvényeivel zárul. Leovigild szabályalkotását látszik az is megerősíteni, hogy az „antiqua” fejezetek mellett a *Liber iudiciorum*ban csak azon vizigót uralkodóktól maradtak meg rendelkezések, akik Leovigild után éltek. Az viszont nem állapítható meg teljes bizonyossággal, hogy az „antiqua” szabályok tényleg régebbi eredetűek-e, vagy Leovigild utódai esetleg változtattak, csiszoltak rajtuk valamennyit az évtizedek során.

Ervig (680–687) uralkodása idején 681-ben ismét kiadták Rekisvinth király jogi feljegyzéseinek újraszerkesztett változatát, az ún. *Lex Visigothorum renovata*,¹² amely két kézirat formájában maradt fenn. Ezek után a *Lex Visigothorum vulgata*, egy olyan több mint húsz kéziratban összefoglalt egyszerűbb, világosabb fogalomrendszerű „vulgátagyűjtemény”¹³ következik, amelynek nem ismerjük pontosan a keletkezési idejét, de már tartalmazza az Egica király (687–702) által a korábbi szabályokhoz írt novellákat is.

A korai vizigót jogkönyvek közül a *Codex Euricianus* kifejezetten a vizigót lakosságra vonatkozott, tehát a jog személyszerűségének elvét követi, a „fiatalabbak,” mint Rekisvinth jogkönyve már a területi hatályú, a keresztény gondolkodásmód mind több jelét hordozza magán, és a római jog határozott befolyása érezhető rajta.

Annak érdekében, hogy az árucserre területén felmerült problémákról többet tudjunk meg, a nyugati gót jogforrások közül elsősorban a *Liber iudiciorum*ot kell megvizsgálni, amelyet – ahogyan azt korábban említettem – a VII. század folyamán a vizigót királyok többször újraszerkesztettek és továbbfejlesztettek.¹⁴